

Nieuwe hoogleraar historische demografie Theo Engelen:

‘Uiteindelijk gaat het om het verhaal bij de tabellen’

Op 15 juni sprak Theo Engelen in Nijmegen de rede uit waarmee hij de leerstoel in de historische demografie aanvaardde die hij daar sinds 1 december vorig jaar bekleedt. Hij beschreef ‘een discussie over het kindertal in China en Europa’ waarmee ruim tweehonderd jaar geleden Thomas Malthus begon, schetste de botsende standpunten in die discussie en voegde daar tenslotte een eigen hypothese aan toe waarin de romantische liefde centraal stond.

e-data&research sprak met de man die het een voorrecht noemt zich te mogen bezighouden met de sporen van ‘liefde, dood en seksualiteit, de kern van het menselijk bestaan’.

‘Een revolutie?’ Theo Engelen is een man van bedachtzame, niet van hoogdravende formuleringen. De vraag wat nu eigenlijk de betekenis is geweest van de digitalisering voor zijn vak, de historische demografie, brengt zijn welsprekendheid echter onmiskenbaar in een hogere versnelling. ‘Het vak heeft absoluut een belangrijke kwalitatieve sprong gemaakt door de digitalisering. Kijk eens, als je je bezig houdt met liefde, dood en seksualiteit dan heb je in feite de kern van het menselijk bestaan te pakken. Dat mag je in ons vak doen en ik hoef dan niet te weten hoe in de negentiende eeuw de perceptie was van het Koningshuis of iets dergelijks. Ik ben tevreden als ik me mag bezighouden met die kernelementen van het menselijk leven. We weten nu eenmaal heel weinig over 99% van de bevolking. Maar we weten van een heel groot deel wel wanneer ze zijn geboren, getrouwd, wanneer ze kinderen kregen en hoeveel, en wanneer ze dood gingen. De digitalisering heeft het mogelijk gemaakt om die kennis op een veel grotere schaal te benutten en betrouwbaar statistisch te analyseren. En vooral, om je analyse te baseren op gegevens van het individuele niveau, waar we vroeger veel meer gewend waren om geaggregeerde data te gebruiken’.

De mogelijkheid om grote hoeveelheden data te analyseren, en daarmee om verfijnde statistische methodes toe te passen, heeft echter ook zijn eigen gebruikers geschapen en dat roept bedenkingen op bij de juist gelanceerde hoogleraar. ‘Wat ik jammer vind is dat tegenwoordig de statistische technieken soms de boventoon gaan voeren en dan lijkt het tenslotte niet meer om concrete

Theo Engelen (1950) studeerde geschiedenis aan de Radboud Universiteit, werd daar in 1976 tijdelijk medewerker, in 1982 universitair docent economische en sociale geschiedenis en later hoofddocent. Hij promoveerde in 1987 op een onderzoek naar de daling van de huwelijksvruchtbaarheid in Limburg. Naast zijn academische leven heeft Engelen zich sinds 1992 ontpopt als succesvol schrijver van jeugdboeken.

GUY ACKERMANS

mensen te gaan’. Er is een duidelijke verandering opgetreden sinds de jaren zeventig en tachtig, toen de historische demografie nog een richting was die door historici werd gedomineerd. Eind jaren tachtig en begin jaren negentig kwam er een nieuwe generatie van vakgenoten met een sociologische achtergrond en een pakket kwantitatieve technieken in hun opleiding. Dat legde de basis voor ‘een soort richtingensrijd’ aldus Engelen.

‘Je hebt de mensen die de nadruk leggen op het kwantitatieve, op de regressieanalyses enzo, en er zijn de collega’s die het in de ouderwetse beschrijvende aanpak zoeken. Ikzelf? Ik hoop dat ik er zo’n beetje tussenin sta. Ik wil heel graag die nieuwe kwantitatieve methodes gebruiken, maar ik wil ook dat het begrijpelijk is en dat het over mensen blijft gaan. Uiteindelijk gaat het om het verhaal. Je kunt wel een heleboel tabellen en

coëfficiënten presenteren, maar het gaat tenslotte toch om de interpretatie van de resultaten’.

Engelens inmiddels jarenlange studie van de demografie van China blijkt een goede illustratie van die visie. ‘De eerste serieuze demografische beschrijvingen’, afkomstig van de Engelse dominee Thomas Malthus, presenteerden China al als het

‘Je houdt je bezig met de kern van het menselijk bestaan’

spiegelbeeld van Europa. Het land was dus al heel lang onderwerp van demografische discussie, en Engelen’s groeiende belangstelling viel samen met een heftige ervaring van die discussie in de jaren negentig. ‘Malthus’ eigen basisidee dat China een hoge vruchtbaarheid kende omdat er niet zoals in Europa een maatschappelijke rem op het huwelijk bestond was intussen wel achterhaald geble-

ken. In de eerste helft van de vorige eeuw was namelijk aangetoond dat het kindertal in China niet hoger, maar juist lager was dan in Europa. Sindsdien verschoof de discussie naar de vraag hoe dat kon, terwijl Malthus waarneming van de verschillen in huwelijksleeftijd wel accuraat was’.

Is dit nu een van de belangrijkste discussies binnen de historische demografie? Theo Engelen is daarvan overtuigd: ‘Je moet natuurlijk altijd oppassen dat je niet het gebied waar je zelf mee bezig bent tot het centrum van de wereld verklaart. Maar als je nu een terrein zoekt waar de belangrijke vragen in dit vakgebied op het scherpst van de snede worden uitgevochten, dan is het toch wel het China-debat’.

Ook hier blijken de twee richtingen een rol te spelen. ‘Je hebt de echte kwantificeerders uit de Verenigde Staten, die de gedachte aan slechte economische omstandigheden en ondervoeding als oorzaak van lage geboortecijfers verwerpen. Zij houden bij hoog en bij laag vol dat Chinese echtparen heel bewust aan geboortebeperving doen en dat er dus sprake is van rationeel handelen. En je hebt de meer kwalitatieve benadering die het naast cijfers ook meer in bronnen zoekt, en die wijst op de rol van armoede, voedseltekorten en ondervoeding. We weten dat onder zulke omstandigheden de conceptiekans kleiner wordt’.

Het is een boeiende polemiek, die alleen wordt gehinderd door het feit dat de partijen niet meer serieus naar elkaar luisteren, aldus Engelen. Hijzelf koos in zijn oratie een derde positie: wat te denken van de romantische liefde als verklarende factor voor de huwelijksvruchtbaarheid? Europa kende immers ook in de negentiende eeuw deze romantische liefde als basis voor het huwelijk, terwijl die in China in het geheel geen rol leek te spelen.

‘Het is een hypothese waar nader onderzoek naar gedaan moet worden’ benadrukt de demograaf, maar bepaald niet het enige, zo blijkt al snel wanneer hem wordt gevraagd naar zijn aspiraties in zijn nieuwe hoedanigheid van hoogleraar.

Engelen: ‘Mijn benoeming is de eer-

ste in dit vakgebied. Dat is op z’n minst een opmerkelijk feit maar het is ook een stukje erkenning. Aan mij is daardoor echt niks veranderd maar je kunt gewoon vaststellen dat je meer mogelijkheden hebt en dat je anders wordt benaderd. Je hebt dus betere kansen om dingen binnen te halen en daar zijn we ook mee bezig’. Vergrijzing is een onderwerp waar onderzoekenergie in gestoken zou moeten worden. De politieke discussie daarover laait nu hoog op maar op historische inzichten in dat verschijnsel is decennia lang geen beroep gedaan. Sterfte onder meisjes en vrouwen is een ander voorbeeld: ‘We zijn vertrouwd met het verschijnsel van kindermoord – op meisjes – in China maar aan het eind van de negentiende eeuw bleek ook in Europa de levensverwachting van meisjes lager te zijn dan die van jongens. Hier had je dan weer het vondeling-

‘Voorlopig hebben we onze handen nog vol’

systeem dat in China niet bestond, en we weten dat de sterfte in vondelingentehuizen aanmerkelijk hoger was dan daarbuiten’. Dat moet uitgezocht worden, vindt Engelen, maar dan ‘op basis van goed gedocumenteerd historisch cijfermateriaal’.

Het beschikbaar komen van grote hoeveelheden cijfermateriaal ging in Nederland niet toevallig samen met het kwantitatiever worden van de historische demografie en met het tot stand komen van verschillende projecten van hoge kwaliteit, vindt Engelen. ‘Er is de Historische Steekproef Nederland, die veel belangrijk materiaal biedt op individueel niveau. Dan zijn er gegevens op gemeentelijk niveau, bijeengebracht door de Wageningse socioloog Hofstee en uitgebreid door Onno Boonstra. En er is de digitalisering van de Volkstellingen, een project dat hele rijke en nuttige bestanden oplevert. Allemaal waardevolle projecten, maar ze staan te los van elkaar en ze zijn niet makkelijk genoeg toegankelijk. Wat ik zou willen is dat er een interface gemaakt kon worden om al die gegevens met elkaar te verbinden en via één poort toegankelijk te maken voor alle onderzoekers die daar belang bij hebben. Gratis’.

Is er intussen genoeg gedigitaliseerd binnen het vakgebied?

Engelen: ‘Ik weet dat er nog schatten verborgen liggen in de gemeente- en provinciehuizen. Maar voorlopig hebben we onze handen nog vol aan de analyse en interpretatie van het materiaal dat we nu hebben’.